

XXa. tarptautinės krizės

XXA. TARPTAUTINĖS KRIZĖS

Straipsnyje nagrinėjami dar plačiai neišplėtoti XXa. tarptautinių krizių kilmės ir raidos analizės aspektai, akcentuojant šių procesų dinamiką lemiančius faktorius, lyginant juos laiko ir teritorijos (regionų – saugumo kompleksų) dimensijų atžvilgiu. Atliktų tyrimų metu didžiausias dėmesys kreipiamas bendrų ir regioninių krizių eskalacijos tendencijų išryškiniui; valstybių diadų, strateginių supriešinimų, ilgalaikių konfliktų fenomenams; didžiųjų sistemos subjektų (daugiausia supervalstybių) vaidmeniui krizių eskalavimo procesuose. Pastarieji kiekybiniai tyrimai ir lyginamoji analizė vykdomi naudojant International Crisis Behavior (ICB) tarptautinių krizių duomenų bazę, SPSS 12.0 programinio paketo pagalba.

Antanas VENCKUS

Vytauto Didžiojo universiteto, PMDI,

I kurso doktorantas

El.paštas: Antanas_Venckus@fc.vdu.lt

ĮVADAS

Vienas svarbiausių tarptautinės sistemos nestabilumo veiksnių – konfliktai. Konfliktų tema nuo seno dominuoja tarptautinių santykių mokslo darbuose, siekiančiuose suprasti ir analizuoti jų kilimo priežastis bei vystymąsi, tuo pačiu pasiūlyti kuo efektyvesnius konfliktų prevencijos būdus ir sprendimo strategijas. Konfliktams įgaunant didesnę mastą, didėja jų įtakos sfera, o tai lemia ir platesnius jų analizės lygmenis: vykstant globalizacijos procesams vis daugiau kalbama apie globalius, t.y. viso pasaulio mastu egzistuojančius, konfliktus.

XX-asis amžius – tai nuolatinių tarptautinės sistemos suiručių era. Praeitame šimtmetyje žmonija išgyveno du didžiausius

savo istorijoje pasaulinius bei daugelį mažesnio masto karų vi-
suose pasaulio dalyse. Taip suskaičiuojama daugybė įvairaus in-
tensyvumo konfliktų, o kai kurie jų truko (ar tebetrunka) ne vie-
ną dešimtmetį, peraugdami į ilgalaikius konfliktus, kurie ilgam
persmelkia valstybių tarpusavio bendravimą (Rytų – Vakarų kon-
frontacija, arabai – Izraelis, Indija – Pakistanas ir kt. konfliktai).

Tarptautinių krizių konceptas, nors jau buvo žinomas žymiai
anksčiau, tik septintajame praeito amžiaus dešimtmetyje pradė-
tas analizuoti kaip atskiras pasaulio politikos fenomenas. Iki šiol
matyti, jog naujiems krizių tyrinėjimams tebėra poreikis, kuris
netgi didėja. Tai lemia vis tobulėjančios technologinės konfliktų
analizei naudojamos priemonės, naujų duomenų bazių atsiradi-
mas bei toliau vystomos teorijos apie konfliktų kilmę, eskalaciją,
deeskalaciją, sprendimų priėmimo procesą ir t.t.

Tyrinėti tarptautinių krizių eskalaciją XX-ame amžiuje ska-
tina keletas svarbių ir aktualių aspektų: krizių destabilizuojanti
įtaka, kaip ir karų ar konfliktų, - viena didžiausių grėsmių pasau-
lio saugumui ir stabilumui; tarptautinių krizių kilmės priežasčių,
evoliucijos, jų subjektų veiksmų bei pasekmių suvokimas ir su-
pratimas įmanomas tik taikant sisteminius tyrimus. Sisteminių
studijų metu išryškėję duomenys ir gautos žinios gali pasitar-
nauti siekiant išvengti krizių, efektyviai jas valdyti bei sumažinti
jų neigiamą poveikį pasaulio tvarkai.

Šis straipsnis analizuoja dar plačiau neišplėtotus XXa. tarp-
tautinių krizių eskalacijos analizės aspektus, akcentuojant šio
proceso dinamiką lemiančius faktorius, lyginant juos laiko (Ver-
salia sistema – tarpukaris – daugiapolė sistema, Šaltasis karas
– bipolinė sistema ir laikas po Šaltojo karo pabaigos – unipolinė
sistema) ir teritorijos (regionų – saugumo kompleksų) dimensijų
atžvilgiu.

Atliktų tyrimų metu didžiausias dėmesys kreipiamas bendrų
ir regioninių krizių eskalacijos tendencijų išryškinimui; valstybių
diadų, strateginių supriešinimų, ilgalaikių konfliktų fenome-
nams; didžiųjų sistemos subjektų (daugiausia supervalstybių)
vaidmeniui krizių eskalavimo procesuose.

Kiekybinė ir lyginamoji analizė buvo atlikta SPSS 12.0 programiniu paketu, naudojant *International Crisis Behaviour (ICB)* sudarytą tarptautinių krizių duomenų bazę, skirtą vykdyti statistinius tyrimus. ICB duomenų bazėje užkoduotos pasaulio 434 pasaulio tarptautinės krizės, kilusios nuo 1918 iki 2001m. (sisteminių lygmens analizei). Taip pat įtrauktos 956 valstybės-krizių aktorės, dalyvavusios pastarosiose krizėse (valstybių lygmens analizei). Kiekviena krizė užkoduota 67 kintamųjų atitinkamomis reikšmėmis.

Svarbiausias straipsnio tikslas – išryškinti esmines XXa. tarptautinių krizių tendencijas. Prieš atliekant pasirinktų duomenų analizę, pateikiama trumpa ICB projekto apžvalga, supažindinanti su duomenų bazės galimybėmis. Taip pat apibrėžiama keletas koncepcinių dalykų, susietų su teritorijos ir laiko dimensijų nustatymu, tai leidžia efektyviau atlikti kiekybinių krizių tendencijų analizę.

Krizių tyrimų konceptai, teritorijos ir laiko dimensijos

ICB PROJEKTO APŽVALGA

ICB (International Crisis Behavior) projektas prasidėjo dar 1975m., kaip reakcija į sistematizuotų žinių trūkumą analizuojant pasaulio politikos krizes. Pasak projekto autorių (Brecher, Wilkenfield ir kt.), tarpvalstybiniai karai jau ilgą laiką buvo sulaukę pakankamo analitikų dėmesio, tačiau dar niekas iki tol nuosekliai neanalizavo tarptautinių krizių, o tai svariai prisidėtų prie sisteminių tarptautinių konfliktų tyrimų.

Pastaruoju metu (2005m. rugpjūčio mėn., <http://www.cidcm.umd.edu/icb/>) ICB duomenų bazėje buvo užkoduotos 434 tarptautinės krizės, iš kurių 33 – ilgalaikiai (ilgai trunkantys – *protracted*) konfliktai; taip pat įtrauktos 956 valstybės-krizių aktorės, dalyvavusios pastarosiose krizėse nuo 1918 iki 2001m. Kiekviena krizė užkoduota 67 kintamųjų atitinkamomis reikšmėmis.

Projekto autoriai siekia ne tik rinkti ir sisteminti duomenis apie pasaulio politines krizes, tačiau taip pat vykdo tam tikrus

tyrimus, hipotezių testavimus ir taiko tai praktikoje (kiek tai yra įmanoma).

Vienas svarbių ICB duomenų rinkinio aspektų – tai dvi-dimensinis analizės vienetų vertinimas. Tai reiškia, jog kiekviena krizė yra apibrėžiama ir valstybiniu (aktorius – mikro) lygiu, ir tarptautiniu (sisteminiu - makro) lygmeniu. Sisteminiu lygiu analizuojant tarptautinę krizę, svarbios dvi sąlygos, apibrėžiančios iškilusią krizę: *pirma* – tai pasikeitimas ir/arba suintensyvėjimas destruktivių (t.y. priešišku žodinių ar fizinių) sąveikų tarp dviejų ar daugiau valstybių, kuomet tikėtinas karinių galių įsitraukimas, kuris, *antra*, destabilizuoja valstybių tarpusavio santykius bei kelia iššūkius nusistovėjusiai tarptautinei sistemai ar galios balansui globaliniu ar kitu subsisteminiu lygiu.

Valstybiniame (sistemos aktorių) lygyje užsienio politikos krizę apibrėžia trys sąlygos, kurių kiekviena yra taip suprantama pagrindinių valstybės sprendimų priėmėjų atžvilgiu: „(1) grėsmė kyla vienai iš esminių vertybių, (2) ribotas atsako, reaguojančio į kilusią grėsmę, pateikimo terminas bei (3) tikėtina karinių pajėgų įsitraukimo galimybė“¹.

Abiejų analizės lygmenų krizių definicijos yra tarpusavyje susijusios, kadangi viena tarptautinė krizė sisteminiu lygmeniu apima vieną ar keletą atskirų politinių krizių. Sisteminiame lygyje į krizę ir jos įvykius žiūrima kaip į vienetą (t.y. *per se*), o valstybiniame – stebima, kaip valstybių lyderiai ir kiti krizės dalyviai vertina kilusią politinę krizę, kokie procesai vyksta šalies viduje ir pan. Kaip pavyzdį galima paminėti (iš ICB duomenų bazės) 1948-49m. Berlyno blokadą: sisteminiu lygiu tai yra viena tarptautinė krizė, tačiau žvelgiant valstybiniu lygmeniu čia įtrauktos keturios valstybės – SSRS, Prancūzija, Didžioji Britanija ir JAV (keturios atskiros valstybinės užsienio politikos krizės). Pažvelgus giliau matyti, jog krizė prasidėjo, kuomet Vakarų valstybės pasiūlė planą, integruojantį jų zonas okupuotame Berlyne, tačiau SSRS tai suprato kaip grėsmę jos įtakai Europoje, tai ir sukėlė tam tikrą jos užsienio politikos krizę. Kaip atsaką į tai SSRS pasirinko Vakarų Berlyno blokadą, o tai savo ruožtu sukėlė Vakarų

valstybių krizes, kurios siekė išlaikyti miestą be komunistų įtakos jame. „Oro tilto“ pagalba pavyko Vakarų Berlynui ištvirti beveik metus trukusią krizę, kol pagaliau buvo pasiektas ją nutraukiantis susitarimas.

Apibendrinant pastarąjį projektą galima perteikti P. Jameso² teiginį, jog ICB nusistatė gana plačią tyrimų sferą, kurios turinys yra plačiai naudojamas tiek kiekybiniais, tiek kokybiniais duomenimis; todėl daugeliui tyrinėtojų šio projekto duomenų rinkiniai – natūralus pasirinkimas vykdant įvairaus pobūdžio konfliktų tyrimus.

KONTROLINIŲ KINTAMŲJŲ CHARAKTERISTIKA

Vienas esminių straipsnio tikslų – „makro“ lygmenyje išanalizuoti turimus duomenis apie krizes XX-ame amžiuje. Kaip įprasta, statistiniuose tyimuose verta apsibrėžti tam tikrus kontrolinius kintamuosius, kurių pagalba ir galima labiausiai išryškinti pastarųjų 83 metų tarptautinių krizių (434) bruožus ir svarbiausias tendencijas.

Toliau bus aprašomi šeši pagrindiniai kontroliniai tyrimo kintamieji, - geografinė padėtis, poliškumas, sisteminis lygmuo, ilgalaikis konfliktas, galios santykis ir didžiųjų galybių įsitraukimas, - sudarantys tiek kiekybinio tyrimo, tiek lyginamosios analizės pagrindą.

Geografinė padėtis. Geografinė krizės lokacija (geography) – vienas svarbiausių atliekamo tyrimo kintamųjų. Kiekviena tarptautinė krizė ICB duomenų bazėje užkoduota tam tikroje erdvėje, t.y. geografiniame regione: pvz., Izraelio Nepriklausomybės krizė 1948-1949m. – Vidurio Rytuose; 1978-79m. Etiopijos-Somalio krizė – Rytų Afrikoje ir t.t. ICB suskirstė pasaulį į 18 geografinių sub-regionų, tačiau parankumo dėlei šiame darbe atliekamo tyrimo metu jie apjungti ir sudaryti 7 regionai, pagrįsti saugumo kompleksų egzistavimu (plačiau apie tai – kitame šio skyriaus poskyryje).

Kiekybinio tyrimo metu krizės geografinė lokacija gali daug ką pasakyti apie pačią krizę; juolab nuo jos dažnai priklauso ir

valstybių krizių įveikimo priemonių naudojimo, didžiųjų valstybių įsitraukimas (ar tai jų „interesų zonoje“?) ir pan. Dėl šių ir daugelio kitų priežasčių šis kintamasis – vienas pagrindinių atliekant krizių statistinių duomenų analizę.

Poliškumas. Pastaroji sąvoka nusako galių centrų skaičių tarptautinėje sistemoje; teoriškai sistema gali būti vienpolinė (monopolinė), bipolinė ir multipolinė (taip galimos kitos poli-centrinės variacijos).

Vienpolinė tarptautinės sistemos struktūra, pasak M. Brecherio, J. Wilkenfeldo ir Sh. Moserio, „išimtinai yra charakterizuojama karinės galios susikoncentravimu viename subjekte, kuris ir diktuoja sistemos taisykles, dominuoja savo santykiuose su silpnesniais sistemos subjektais (valstybėmis) ir dažnai įrodinėja savo siuzereninę valdžią jų atžvilgiu, remiantis savo buvimu pasaulio galios piramidės viršūnėje“³.

Romos imperija savo didžiosios galybės laikais buvo akivaizdus vienpolio pasaulio dominantas tarptautinėje sistemoje; kinų Ch'in imperija 221-207 m. pr. Kr. atitiktų kitą akivaizdų tokios sistemos pavyzdį. Tenka pripažinti, jog tokia sistema pasaulyje susidaro labai retai, tad pavyzdžių jai nėra taip lengva rasti. Tačiau, daugelio tarptautinių santykių pastebėjimais, po Šaltojo karo pabaigos išryškėjęs JAV dominavimas pasaulio politikoje sulyginamas su vienpolės sistemos bruožais. Be abejo, šis dominavimas nėra toks akivaizdus kaip anksčiau minėtuose pavyzdžiuose, tačiau tolesnio tyrimo metu laikotarpį po Šaltojo karo pabaigos santykinai laikysime vienpolinės sistemos santvarka.

Bipoliškumas simbolizuoja galios sukongcentravimą dviejuose apylygiuose tarptautinės sistemos aktoriuose. Tai gali būti ne tik valstybės kaip vienetai, tačiau ir įvairaus pobūdžio koalicijos ar blokai (pavyzdžiui, Atėnų inicijuotas blokas ir Spartos vedama Peloponeso lyga Graikijos miestų sistemoje nuo 431 m. pr. Kr., arba – Trilypė Sąjunga ir Antantės valstybės XX-ame amžiuje).

Bipoliškumas nuo II-ojo Pasaulinio karo pabaigos charakterizavo globalinę sistemą. M. Brecherio, J. Wilkenfeldo ir Sh. Moserio manymu, tai labiausiai pasireiškė periodui nuo 1945 iki 1962

metų (jau minėtos Kubos krizės), kuomet ryškiausiai galima buvo stebėti priešiški tarpusavio atžvilgiu nusiteikusius JAV ir SSRS dominuojamus tarptautinės sistemos poliūs. Tačiau netgi šiame laikotarpyje bipolinės sistemos santvarkos „virtumas“ keitėsi vykstant įvairiems ją smarkiai paliečiantiems įvykiams ar procesams: 1948m. įvykiai Čekoslovakijoje ir Berlyno blokada, 1949m. NATO įkūrimas ir 1955m. Varšuvos pakto atsiradimas, Sueco krizė 1956m. ir pan. Kiekvienas iš šių įvykių savaip įtakėjo tarpusavio galybių santykius, suponuodami kiek kitokias bipolinio pasaulio egzistavimo realijas.

Multipolinė pasaulio sistema rodo „pasaulinės galios“ pasidailijimą tarp keleto santykinai lygių jos vienetų (valstybių). Istoriskai tokios sistemos buvo susidariusios jau kinų Chou dinastijos valdymo metu (1122-221m. pr. Kr.), Graikijos miestų sistemoje iki Peloponeso karo pradžios su Atėnais, Sparta, Korintija, Tėbais ir kitais panašių galių tuometinės sistemos subjektais, taip pat – penkioliktojo amžiaus Italijoje, kur vyravo tokie pagrindiniai vienetai kaip Venecija, Florencija, Neapolis, Milanai bei Genuja; galiausiai multipolinės sistemos pavyzdys – po 1648m. Vestfalijos sutarties susikūrusi Vakarų valstybių sistema.

Po I-ojo Pasaulinio karo susiformavusi tarptautinė sistema (iki 1939m.) iš esmės taip pat atitinka pagrindinius multipoliškumo bruožus – joje vyravo net septynios valstybės, pripažįstančios viena kitos vaidmenį pasaulio galios piramidėje: Vokietija, Prancūzija, Didžioji Britanija, Italija, Japonija, Sovietų Sąjunga ir JAV. Galime tik išskirti, jog Britanija buvo „lygesnė už lygias“, o Italija – silpniausia iš septintuko. Retrospektyviai galima pastebėti, kad tarpukario periodas buvo išskirtinis valstybių elgesio nenuspėjamumu, aljansų sudarymo lankstumu ir galios bei sprendimų priėmimų centrų gausa.

Kaip jau buvo galima suprasti, laikotarpis nuo 1939 iki 1945m. – tai perėjimo į bipolinę sistemą periodas. II-ojo Pasaulinio karo metu vyko smarkus tarptautinės sistemos „perbalansavimas“ (prisiminkime pirmoje darbo dalyje aptartus teorinius tarptautinių eskalavimo modelius ir jų pasekmes), dėl to liko dvi

supergalybės, beveik pusę amžiaus lėmusios įvykius tarptautinėje sistemoje.

Vis dėlto verta pabrėžti, jog šiame straipsnyje šį laikotarpį (1939-1945) priskirsime multipolinės sistemos periodui, kadangi daugelis tuo metu vykusių tarptautinių krizių ar valstybių užsienio krizių buvo tiesiogiai įtakojamos vykstančio didelio intensyvumo pasaulinio masto karo.

Sisteminis lygmuo. ICB sąrašė esančios tarptautinės krizės eskaluojamos tarptautinės sistemos lygmeniu arba vienos iš regioninių subsistemų lygiu (kaip bus matyti vietos dimensijos kriterijų nustatymo metu, jos sudaro pagrindinę tarptautinę sistemą). Pagrindinė sistema daugelio teoretikų yra identifikuojama su didžiųjų valstybių sąveika ir sprendimais pasaulio politikoje (reikia suprasti, jog tokia valstybė kaip Lietuva, su savo ekonominiais ir kitais resursais, vargiai gali tapti „pasaulinio lygio žaidėja“, pro realizmo perspektyvą suvokiant tarptautinę sistemą). Konkrečiau kalba D.Singeris ir M.Smallas⁴, dominuojančią tarptautinę sistemą apibūdindami kaip „galingiausių, labiausiai industrializuotų ir diplomatiškai aktyvių valstybių <...>“ sistemą.

Pagrindiniai *subsistemą* apibūdinantys aspektai – geografinis artimumas (geographic proximity) ir nuolatinė tarpvalstybinė sąveika. Toliau matysime, jog B.Buzano pateikiami regioniniai saugumo kompleksai įkūnija pastaruosius teiginius.

Kalbant apie vykusias krizes, galima pasakyti, jog 1929 ir 1932-33m. Čako krizės, nesulaukusios atgarsio dominuojančioje pasaulinėse sistemoje, vyko išskirtinai Pietų Amerikos subsistemoje. Tuo tarpu Angolos krizė 1975-76 m. prasidėjo taip pat subregioniniame lygmenyje (Pietų Afrika), tačiau konflikto regionalizacijos („spillover“ efekto) dėka tapo tarptautinės sistemos lygmens problema. Tačiau yra ir krizių, kurios atspindėjo „didžiosios“ pasaulio politikos konfrontacijas – tai, pavyzdžiui, Berlyno krizės 1948-49, 1957-58 ir 1961m.

Krizės sisteminio lygmens nustatymas tyrimams svarbus tuo, jog daug ką pasako apie patį krizės kontekstą, kuris daro didelę įtaką jos eskalavimo procesui, trečiųjų šalių įsitraukimui,

pasekmėms ir pan.

Ilgalaikis konfliktas. Nesunku pastebėti, jog didelę dalį pasaulyje vykstančių konfliktų sukelia tos pačios valstybės, ilgus dešimtmečius kovojančios dėl tų pačių resursų (teritorija, statusas ir pan.). Kaip paprastą pavyzdį galima pateikti Arabų – Izraelio konfliktą, kuris iki šiol dominuoja Vidurio Rytų regiono politikoje nuo pat 1948 m. Ilgalaikio konflikto išskyrimas kontroliniu kintamuoju leidžia atskleisti ilgalaikių konfliktinių santykių įtaką krizių eskalacijai, jų mastus ir pan.

Galios santykis. Šis kintamasis nusako pajėgumų skirtumus tarp konfrontuojančių pusių, nepaisant to, ar tai valstybės, ar jų koalicijos. Galios (pajėgumų) skirtumų suvokimas labai įtakoja disputo dalyvių elgesį bei lemia krizių įveikimo priemonių panaudojimą. Tai taip pat vaidina svarbų vaidmenį įsikišant trečiajam šaliai (valstybei ar organizacijai) į konfliktą.

Valstybės (-ių) pajėgumai, lemiantys priešininkų galių santykį, apima daugelį valstybės turimų resursų: populiacijos dydis, ekonominė galia (BVP), diplomatiniai kanalai (ypač – santykiai su galingiausiomis pasaulio valstybėmis), geopolitinė padėtis ir karinė galia. Galių santykiai tarp priešininkų gali būti net labai dideli, tačiau dažniausiai iki karo eskaluojasi panašių galių valstybių konfliktai (žr. racionalaus pasirinkimo teoriją, kuomet racionalus vadovas dažniausiai neina kariauti, kai žino, jog pralaimės).

Didžiųjų ar supervalstybių įsitraukimas. Tarptautinės sistemos supergalybės, kaip taisyklė, turi didžiulius galių resursus, galinčius vienaip ar kitaip veikti kitų sistemos veikėjų veiksmus – ekonominė galia, kariniai pajėgumai, diplomatinės priemonės. Šie privalumai neginčijamai išskiria didžiųjų galybių svarbą, jos gali lemti procesus ne tik artimiausiame regione (subsisteminis lygmuo), bet dažnai ir pačioje dominuojančioje sistemoje.

Didžiųjų galybių įsitraukimo įtaka vertinama tolesniame tyrime, tačiau iš anksto galima pasakyti, jog pasekmės būna įvairiausios, net kartais beveik nieko nelemiančios (taip buvo 1935m. Lietuvos-Vokietijos krizės metu, kuomet Kaune nuteisus

122 nacių aktyvistus, įtariamai rėmusius sabotažą prieš Lietuvos valdžią. Vokietijos raginimu Italija, Prancūzija ir Didžioji Britanija įteikė Lietuvai protesto notas su grasinimu perduoti šį ginčą Tautų Lygai, tačiau tai nepadarė didesnės įtakos krizės sprendimui).

Visi šie paminėti kontroliniai kintamieji sudarys toliau atliekamų kiekybinio ir lyginamojo tyrimų koncepcinius pagrindus, išryškinant svarbiausius XXa. tarptautinių krizių eskalacijos bruožus.

LAIKO IR VIETOS DIMENSIJŲ NUSTATYMAS

Atliekant lyginamąją tarptautinių krizių analizę, bus atsižvelgiama į krizės laiko ir vietos (teritorijos) dimensiją. Šitokia laiko ir vietos kriterijų atskirtis vaidins vieną svarbiausių vaidmenų tolesniame tyrime, kadangi taip bus išryškunami krizių eskalavimo tendencijų ypatumai ir kaita ne tik laiko, bet ir teritorijos atžvilgiu. Ankstesni atlikti tyrimai leidžia teigti, jog stebint konfliktų reiškinius globaliu (visos tarptautinės sistemos) lygmeniu, gaunamų duomenų patikimumas dažnai lieka abejotinas, o susumuotos tendencijos neišryškina dažnai vieniems ar kitiems regionams būdingų konfliktinių santykių formavimosi procesų aspektų⁵.

Tokia pati duomenų patikimumo problema iškyla ir laiko dimensijos atžvilgiu, kadangi laikui bėgant, keičiantis anarchinės tarptautinės sistemos santvarkai (polių skaičiui), keičiasi galios balansas bei regioniniai valstybių santykiai (dėl globalizacijos ar regionalizacijos). Tokiu atveju pamažu keičiasi ir pačių tarptautinių krizių kontekstas, jų kiekis ir pobūdis, atspindėdamas tiek pakitusius valstybių tarpusavio santykius, tiek visos tarptautinės sistemos tendencijas (pvz.: didžiųjų (ar super-) valstybių įsitraukimą į konfliktų eskalavimo procesus, paramilitarinių grupuočių vaidmuo ir kt.). Neabejojama, jog pastarųjų dešimtmečių kiekybinis konfliktų postūmis iš tarpvalstybinių į valstybės viduje vykstančius konfliktus sąlygoja kokybinius konfliktų ar karų formų pokyčius; tuo pačiu kalbama apie „*naujuosius karus*“, „kuriais analizuoti jau nebeužtenka klasikinių žinių apie konfliktus,

kur valstybės – pagrindiniai ir vieninteliai karų monopolistai“⁶.

Analizuojant XXa. tarptautinių krizių eskalaciją, išskiriami trys pagrindiniai laikotarpiai, apibūdinantys tarptautinės sistemos sąrangą (sistemos pobūdį), tai, kaip galima numanyti, galėjo įtakoti tam tikrų krizių eskalacijos tendencijų atsiradimą ar pokytį. Taigi net neatliekant jokių išsamesnių tyrimų galime išskirti tris tarpusavyje išsiskiriančius laikotarpius praeitame amžiuje: pirmasis - tai multipolinė sistema, susidariusi po I-ojo Pasaulinio karo (trumpiau - *Versalio sistema*); antrasis - tai bipolinė Šaltojo karo konfrontacija, persmelkusi esminius pasaulio įvykius po II-ojo Pasaulinio karo (trumpiau - *Jaltos sistema*); trečiasis - tai po Šaltojo karo nusistovėjusi iš esmės vienpolinė pasaulio sistema, kurioje didžiausią galią (politiniu ir kariniu atžvilgiu) turi JAV (trumpiau - *Paryžiaus sistema*).

Atidžiau pažvelgus į šias skirtingo laikmečio „pasaulio tvarkas“ pastebima, jog po Pirmojo Pasaulinio karo kilusi Versalio tvarka sąlygojo imperijų skilimą ir pabaigą, tautoms suteikta apsisprendimo laisvė; tuo pačiu ėmė stiprėti nacionalinės ir tarptautinės ideologizacijos (komunizmas, fašizmas), ideologija tapo įmanoma pateisinti valstybės valdymą; sukuriama Tautų Lyga ir t.t.

Jaltos sistemą nulėmė pasibaigęs didžiausias pasaulio istorijoje II-asis Pasaulinis karas, kuomet pralaimėjus „ašies“ valstybėms, ilgainiui susidarė bipolinė tarptautinė sistema (JAV – SSRS kolizija), paremta ideologine konfrontacija; vėliau prasidėjo dekolonizacija bei regioninių ekonominių sistemų kūrimasis (EEB ir pan.), didėjo JTO vaidmuo sprendžiant pasaulinio masto reikalus.

Formalus Šaltojo karo užbaigimas siejamas su 1990m. lapkričio 19-20 dienomis Europos saugumo ir bendradarbiavimo konferencijos (ESBK) Paryžiaus viršūnių susitikimu, kuriame buvo pasirašyta Naujosios Europos Paryžiaus chartija. Pasibaigus ketletą dešimtmečių trukusiai dviejų supervalstybių konfrontacijai, ilgainiui nusistovėjo vienpolinė pasaulio tvarka, kur dominuojanti JAV kiek įmanoma plačiau įgyvendina demokratizacijos

idėjas; formuojasi globalinė ekonomika, plinta deideologizacija ir pan.

Trumpai apžvelgus šiuos tris laikotarpius matyti, jog skirtumai tarp jų gana ryškūs, taigi galima numatyti, jog skirtingos struktūros daugiau ar mažiau įtakojo tam tikro laikmečio krizių kilmę, eskalavimą ir baigtį.

Apibrėžiant teritorines lyginamosios analizės dimensijas pasitarnaus valstybių saugumo problematika. Realizmo požiūriu karai kyla dėl valstybių mėginimo įgyti daugiau galios ir saugumo anarchiniame pasaulyje. Taip tarptautiniuose santykiuose kyla konfliktai, kai sistemos aktoriai veikia vienas kitą ir varžosi kylant nesuderinamiems interesams. Tuo pačiu nesunku pastebėti (o tai patvirtino B.Buzano teiginiai), jog teritoriniu atžvilgiu artimos valstybės turi daug daugiau bendrų (ir nesuderinamų) interesų nei tos, kurias skiria šimtai ar tūkstančiai kilometrų. Grėsmės valstybių saugumui pirmiausia ir kyla (vienokia ar kitokia forma) iš kaimyninių ar artimų valstybių: besirūpinant savo nacionaliniu saugumu (teritoriniu vientisumu, nacionalinio suvereniteto išsaugojimu ir pan.), dažnai peržengiamos kitų valstybių nacionalinio saugumo ribos, o iš čia ir kyla nesutarimai, vėliau įsieskaluojantys į rimtesnius konfliktus ar karus.

Taigi saugumo sąvokos pagalba apibrėžiamas ir teritorinis (vietos) analizės lygmuo – *regionas*. Remiantis B.Buzanu, „kalbant apie saugumą, terminas „regionas“ reiškia, kad egzistuoja atskira ir svarbi saugumo santykių sistema tarp grupės valstybių, kurioms likimas lėmė būti geografiškai arti viena kitos“⁷. Tai iš esmės papildė H. Haftendorn teiginį, kad „regionai atsiranda dėl socialinės tarpusavio sąveikos, kuomet ji yra tiek sąlyga, tiek pasekmė individų, grupių ir institucijų socialinių santykių regioninėje erdvėje“ nauja dimensija⁸. Tokios definicijos svarbios tuo, kad jos neapsiriboja geografiniu regionų apibrėžimu (kaip tatau dažnai daroma), o pagrindžia juos vidinėmis socialinėmis ir politinėmis sąveikomis. Dėl šios priežasties B.Buzano apibrėžimą galima taikyti ir tarptautinių krizių eskalacijos studijose, kadangi jame nusakomi regioną „suvienijantys“ saugumo veiksniai glau-

džiai įtakoja tarpvalstybinių (ir ne tik) konfliktų problemas.

Šalia regionų sampratos apibūdinimo B.Buzanas įveda *saugumo kompleksą* sąvoką. Saugumo kompleksas – tai „grupė valstybių, kurių pagrindiniai saugumo interesai yra taip glaudžiai susiję, kad nacionalinis jų saugumas negali būti realistiškai suvokiamas atskirai vienas nuo kito“⁹. Remiantis analitiku, jis egzistuoja ten, kur saugumo santykių grupė išsiskiria iš bendro fono savo santykinai stipriu, nukreiptu į vidų charakteriu ir santykinu išorinių saugumo sąveikų su kaimynais silpnumu.

Kadangi valstybių suvokiamos nesaugumo priežastys dažniausiai tampa ir konfliktinių situacijų priežastimis¹⁰, galima teigti, jog regioniniai saugumo kompleksai gali būti parankus analizės įrankis, analizuojant tarptautinių krizių eskalacijas teritoriniu principu.

ICB projekto kūrėjai duomenų bazėje geografiškai pasaulį padalija į dvidešimt regionų. Tačiau pastarasis regioninis konfliktų suskirstymas nusako tik jų geografinę lokaciją, tad analizės metu tenka konfliktus sąlyginai suskirstyti pagal saugumo kompleksų modelius, leidžiančius kiek pagrįsčiau vertinti regione vykstančius procesus, vienaip ar kitaip įtakojančius tarptautinių krizių kilimą ir eskalaciją.

Remiantis B.Buzano pasiūlytu suskirstymu¹¹, analizės lygmenimis galima laikyti septynis regioninio saugumo kompleksus:

- Šiaurės ir Centrinė Amerika (ICB: Šiaurės ir Centrinė Amerika);
 - Pietų Amerika (ICB: Pietų Amerika);
 - Europa (ICB: Rytų, Centrinė, Vakarų, Šiaurės, Pietryčių Europa ir europinė Azijos dalis);
 - Artimieji Rytai ir Šiaurės Afrika (ICB: Vidurio Rytai ir Vakarų, Rytinė, Centrinė ir Šiaurės Afrika);
 - Subsaharinė Afrika (ICB: Pietinė Afrika);
 - Pietų Azija (ICB: Centrinė ir Pietų Azija);
 - Pietryčių Azija (ICB: Rytinė, Pietryčių Azija ir Australazija).

B.Buzanas išskyrė tik penkis pagrindinius saugumo kom-

pleksus, nusakančius daugiausia Trečiojo pasaulio valstybių saugumo ryšius. Tačiau šiame darbe, atliekant pasaulio paskutiniojo amžiaus krizių analizę, pridedami ir Šiaurės-Centrinės Amerikos bei Europos saugumo kompleksai, padėsiantys geriau ištyrinėti pasaulio konfliktų tendencijas XX-ame amžiuje.

Tenka pripažinti, kad toks suskirstymas nėra visaapimantis, bet tik sąlyginis, nes tikslių kompleksų sienų empiriškai neįmanoma nustatyti. Reikia taip pat pastebėti, jog tokios valstybės kaip Rusija (ar buv. SSRS), Kinija yra svarbios aktorės ne viename, bet keliuose saugumo kompleksuose, o globalinės supervalstybės (kaip JAV po Šaltojo karo) nacionaliniai interesai gali būti randami bet kuriame pasaulio krašte.

TARPTAUTINIŲ KRIZIŲ TENDENCIJOS XX-AME AMŽIUJE

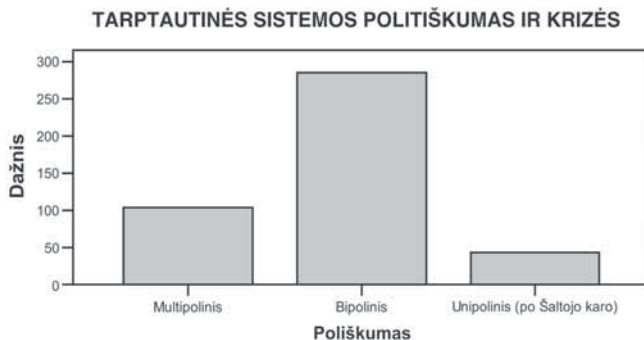
Krizių eskalacijos bruožai po I-ojo Pasaulinio karo

Prieš pradėdant išsamią tarptautinių krizių eskalacijos teoriją ir esminių šiuos procesus įtakančių konceptų ir aspektų analizę, susipažinsime su pagrindinėmis XXa. tarpvalstybinių disputų tendencijomis ir ypatumais, leisiančiais nuodugnai tęsti tolimesnius tyrimus.

Tiksliau vertinant tarptautinės krizės sampratą, reikėtų paaiškinti krizių konceptus. Taigi *užsienio politikos krizė* – kai kyla grėsmė bent vienai iš esminių vertybių, taip pat ribotas atsako į kilusių grėsmę pateikimo terminas ir labai tikėtina karinių pajėgų įsitraukimo galimybė. *Tarptautinė krizė* – tai pasikeitimas ir/arba suintensyvėjimas destruktivių (t.y. priešišku žodinių ar fizinių sąveikų tarp dviejų ar daugiau valstybių, kuomet labai tikėtinas karinių galių įsitraukimas.

Taigi, pagal ICB pagrindinę duomenų bazę, nuo 1918 iki 2001m. įvyko 434 tarptautinės krizės, kuriose vienaip ar kitaip buvo įtrauktos bent dvi valstybės. Tolimesnis paveikslas atvaizduoja jų pasiskirstymą laiko atžvilgiu (pav. nr.1):

1 paveikslas. Tarptautinės sistemos poliškumas ir krizių kiekis

Pagal turimus duomenis, 1918-1945m. įvyko 106 tarptautinės krizės, o tai sudaro lygiai ketvirtadalį visų analizuojamų krizių kiekio. Pokario metais (bipolinė sistema) suskaičiuojama net 285 krizės (65.7% viso krizių), o po Šaltojo karo (1989-2000m.) – 43 tarptautiniai disputai (t.y. apie 10% viso kiekio). Sugretinus tarptautinės sistemos poliškumą su krizių geografine lokacija, gaunami kur kas išraiškingesni duomenys (1 lentelė):

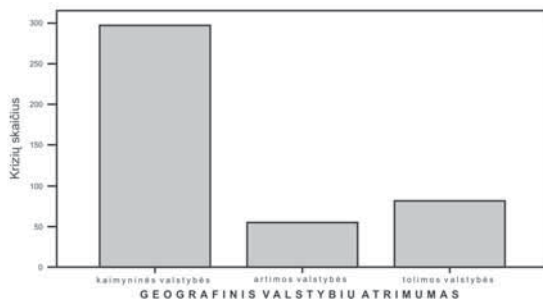
1 lentelė. Geografinės vietos ir laikotarpio (poliškumo) sukryžminimas

		Poliariškumas			Viso
		Multipolinis	Bipolinis	Unipolinis	
Geografinė Krizės Lokacija	Pietryčiu Azija	16	44	7	67
	Pietų Azija	5	19	7	31
	Artimieji Rytai Ir Šiaurės Afrika	19	128	20	167
	Subsaharinė Afrika	0	28	0	28
	Europa	56	30	6	92
	Šiaurės Ir Centrinė Amerika	5	28	1	34
	Pietų Amerika	5	8	2	15
Viso		106	285	43	434

Kaip galima pastebėti, iš karto į akis krinta keletas išraiškingų skaičių: dėl II-ojo Pasaulinio karo Europoje įvyko daugiau nei pusė visų multipolinės pasaulio sistemos krizių. Bipolinės sistemos laikotarpiu išryškėja Vidurio Rytų ir Šiaurės Afrikos regiono krizės, tai paaiškintina ne tik ilgai trunkančiu Vidurio Rytų konfliktu, bet ir išskirtine dviejų to meto supervalstybių - SSRS ir JAV - įtaka regione. Šiuo laikotarpiu vyko, kaip jau minėta, du trečdaliai visų pasaulio tarpvalstybinių krizių (didžiųjų valstybių vaidmuo krizių eskalacijai dar bus analizuojamas atskirai). Paskutinis unipolinio pasaulio laikotarpis dar santykinai trumpas (analizuojama 12m. po Šaltojo karo), tačiau matyti, jog su dviejų supergalybių konfrontacijos pabaiga baigėsi ir nemažas konfliktų skaičius. Iš čia nesunku pastebėti, jog ryškiausią tęstinumą išlaikė Vidurio Rytų konfliktiniai santykiai, tuo patvirtindami nors ir labai svarbų, bet ne lemiamą didžiųjų valstybių įsitraukimo vaidmenį. Vidurio Rytuose vyko daugiau nei trečdalis visų analizuojamų krizių, kiek mažiau - Europoje, Pietryčių Azijoje, o kituose – dar mažiau (žr. lentelę Nr. 2).

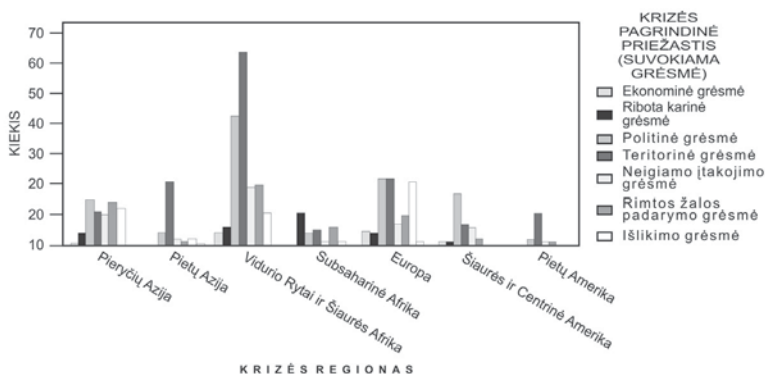
Svarbią tendenciją parodo ir toliau esantis paveikslas (Nr.2), nusakantis valstybių artimumo (contiguity) ir krizių dažnio santykį. Čia akivaizdžiai matyti, jog tarptautinės krizės dažniausiai kyla tarp kaimyninių to paties regiono valstybių (tai dar labiau sustiprina saugumo kompleksų teorijos efektyvumą)

2 paveikslas. Geografinis artimumas ir krizių kiekis

Kitas svarbus krizių eskalacijos aspektas – tai suvokiamos grėsmės svorio centras. Dažniausiai krizės kyla dėl kompleksinių priežasčių, tačiau daugeliu atveju galima įžvelgti esmines priežastis, sukėlusias tarpvalstybines konfrontacijas. Taigi kokios grėsmės ir kada labiausiai komplikavo valstybių santykius? Trumpą ir aiškų atsakymą į tai duos kita iliustracija (Pav. Nr. 3):

3 paveikslas. Dažniausiai krizes sukėlusios priežastys (regionų atžvilgiu)

Iš pateikto paveikslo matyti, jog dažniausiai krizių priežastimis tapdavo teritoriniai valstybių ginčai (141 atvejis), kiek rečiau – politinės grėsmės (107 atvejais), kitoms suvokiamų grėsmių rūšims tenka dar mažesnis atvejų skaičius: rimtos žalos padarymo grėsmė (54), išlikimo grėsmė (47), neigiamo įtakojimo grėsmė (46) ir t.t.

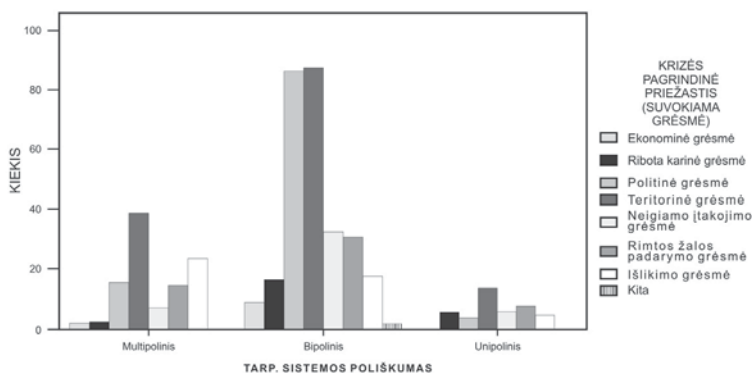
Teritorinės grėsmės atvejai – gana įvairūs: tai gali būti grėsmė integruoti į savo teritoriją, aneksuoti dalį kitos teritorijos ar separatizmas (pavyzdžiui, 1931–32m. kilo grėsmė Kinijos teritoriniam vientisumui, kuomet Japonija pradėjo karinius veiksmus per Mukdeno krizę tarp šių šalių).

Politinę grėsmę sukelia mėginimai nuversti režimą, pakeisti institucijas ar elitą, intervencija į valstybės vidaus politiką ar subversijų galimybė. Pavyzdžiui, 1970m. birželio mėnesį staiga iškiilo krizė tarp Libijos ir Egipto, kuomet Libijos vadovas M.Qaddha-

fis pareiškė, jog Egipto vadovo Sadato partnerystė su JAV tolygi egiptiečių išdavimui, tad reikia kuo greičiau ją užbaigti džihadu prieš Egipto režimą. Egiptas staigiai į tai sureagavo: dislokavo savo karines pajėgas vakarinėje valstybės dalyje, tuo sukeldamas krizę Libijoje, kur buvo paskelbta karo padėtis pasinaudojant „legitimia teise į gynybą“, kaip išsireiškė Libijos užsienio reikalų ministras.

Pakankamai iškalbingas ir kitas paveikslas, parodantis tarpvalstybinių krizių priežasčių transformaciją, keičiantis pasaulinei santvarkai (pav. nr.4):

4 paveikslas. Tarptautinių krizių priežastys skirtingos tarptautinės sistemos struktūros periodais

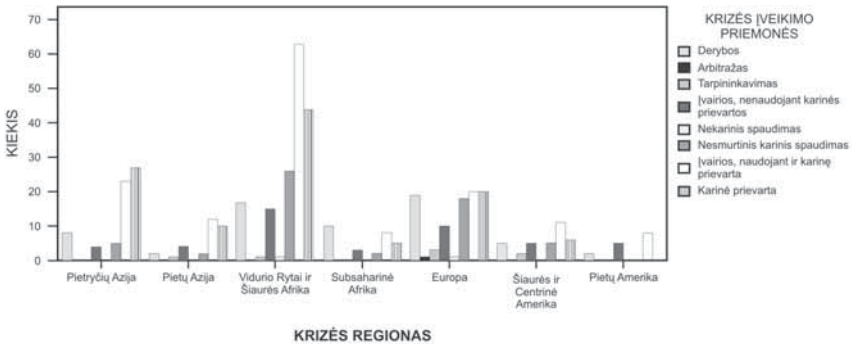

Atidžiau panagrinėjus matyti, jog teritorinio pobūdžio tarptautinės krizės būdingos visais skirtingais laikotarpiais. Tačiau pažymėtina, jog politinės grėsmės savo reikšmę įgavo tik Šaltojo karo metu, kaip ir karinės. Tačiau akivaizdu, jog laikui bėgant santykinai mažėjo su valstybių išlikimu siejamų krizių, o bipolarinės sistemos vyravimo metu santykinai padidėjusių grėsmių reikšmė vėl sumažėjo, pasibaigus dviejų blokų konfrontacijai – tai byloja apie šių aspektų tarpusavio sąveiką, kuri dar bus smulkiau nagrinėjama.

Paskutinis dalykas, kuris bus apžvelgiamas nagrinėjant ryškiausius XXa. tarpvalstybinių krizių bruožus – tai valstybių veiks-

mai/reakcija į kilusias grėsmes, t.y. priemonės sureguliuoti kilusią krizę. Tam panaudosime žemiau esantį paveikslą, kuris padės atskleisti tam tikrus regioninius ypatumus (pav. nr.5).

5 paveikslas. Krizių įveikimo priemonės (regioniniu aspektu)

Kad ir kaip būtų keista, tačiau pateikiami duomenys rodo, jog dažniausiai su kilusiomis grėsmėmis kovojama įtraukiant karinę prievartą (kartu su kitokiais metodais) arba tiesiog vykdant karinius veiksmus. Tatai ypatingai paplitę Vidurio Rytuose, kur karinė galia ar tiesioginis jos panaudojimas buvo svarbus beveik 90-yje procentų kilusių tarpvalstybinių krizių. Kiek mažesnis santykinis skirtumas kituose regionuose, o rafinuočiausiai konfliktai buvo iki šiol sprendžiami Europoje, kur santykinis vykusių derybų skaičius nedaug atsilieka nuo karinėmis priemonėmis spęstų disputų kiekiu.

Taip pat pažymėtina, jog kuo pavojingiau yra traktuojamos valstybei kylančios grėsmės (t.y. kuo didesnis pavojus kiltų jas realizavus), tuo grėsmingesnės naudojamos krizių įveikimo priemonės, vis didesniu mastu įtraukiant karines pajėgas ir prievartą. Taigi, kilus iš tiesų rimtam pavojui valstybės nacionaliniam saugumui (politiniam stabilumui, teritoriniam integralumui ar net suverenitetui), labiausiai linkstama pasikliauti karinėmis savisaugos priemonėmis, o ne derybomis, tarpininkavimu ar pan. Tokias sąsajas aiškiai parodo ir atlikta šių dviejų kintamųjų koreliacija (lentelė nr.2).

2 lentelė. Grėsmių suvokimo ir iš jų kylančių krizių įveikimo priemonių tarpusavio ryšys

		Krizės pagrindinė priežastis (suvoikiama grėsmė)	Krizės įveikimo priemonės
Krizės pagrindinė priežastis (suvoikiama grėsmė)	Correlation coefficient	1.000	.229(**)
	Sig. (2-Tailed)	.	.000
	N	434	434
Krizės įveikimo priemonės	Correlation coefficient	.229(**)	1.000
	Sig. (2-Tailed)	.000	.
	N	434	434

** Correlation is significant at the 0.01 level (2-tailed).

Šių kintamųjų tarpusavio sąryšio (koreliacijos) koeficientas (0.229) reiškia, jog ryšys yra pakankamai stiprus ir kintamieji tarpusavyje yra priklausomi (t.y. keičiantis vienam, atitinkama linkme keičiasi ir kito reikšmė). Palyginimui galima pateikti kitų kintamųjų koreliacijos koeficientus: krizės įveikimo priemonės ir didžiųjų valstybių įsitraukimas – 0.060; krizės įveikimo priemonės ir sistemos poliškumas - -0.046. Iš to matyti, jog pastarojoje lentelėje pateikiama kintamieji pakankamai vienas kitą įtakoja.

VALSTYBIŲ DIADOS, STRATEGINIS PRIEŠINIMAS IR ILGALAIKIAI KONFLIKTAI

Valstybių krizių diados (crisis dyads), strateginė priešprieša (strategic rivalry) ir ilgalaikiai konfliktai (protracted conflicts) – dažnai kartu konfliktų analizėse vartojami konceptai. Be jų išsamesnio nagrinėjimo neapsieisime ir šiame darbe, analizuojant tarptautinių krizių eskalacijos procesus. Kaip pamatysime, jų svarba ir įtaka šiuose procesuose – fundamentali, padedanti išsiaiškinti nemažai reikšmingų eskalacijos tendencijų.

Šiame poskyryje jau naudojami valstybinio lygio aktorių ICB duomenų rinkiniu. Apžvelgiant globalias sistemines konfliktų eskalacijos tendencijas, naudojome sisteminio lygio duomenis, tačiau anksčiau nusakytiems konceptams įvertinti reikia valstybinio lygmens duomenų analizės.

Valstybių (krizių) diadas galima apibrėžti tam tikrais principais, kuriais remiantis ir nustatomas jų egzistavimas: pirma, diada – tai valstybių, pripažintų tarptautinėje sistemoje, pora; antra, bent viena iš šių valstybių turi tenkinti jau minėtus valstybės įsitraukimo į krizę kriterijus (žr. skyrelį “ICB projekto apžvalga”); trečia, bent viena šių valstybių turi traktuoti (suvokti) kitos valstybės veiksmus kaip grasinančius ir tiesiogiai nukreiptus prieš ją¹².

Diados, įtraukiančios du krizės aktorius, vadinamos “dvipusėmis diadomis” (two-sided dyads), o įtraukiančios tik vieną krizės aktorių – vienpusės diados (one-sided dyads). Dvipusė diada įtraukia į krizę du tarptautinės sistemos aktorius, kurių kiekvienas jaučia politinę, karinę ar kitokią grėsmę. Truputį rečiau pasitaiko vienpusių diadų/krizių, kuomet “valstybė kokiais nors savo veiksmais sukelia krizę kitoje valstybėje, pati neatsidurdama krizėje, nepaisant pirmosios valstybės atsako veiksmų”¹³.

Apžvelgiant tokias tarptautinių krizių diadas pastebima, jog istorijoje eigoje jos linkusios kartotis, t.y. įtraukti tuos pačius krizės aktorius. Kartojantis įvairaus masto krizėms tarp tų pačių valstybių, ilgainiui susiformuoja *ilgalaikiai konfliktai*, o juos sukeliančios valstybės dažnai tampa *strateginėmis (ilgalaikėmis) priešininkėmis* (strategic/enduring rivals).

Šiame tyrime ilgalaikių konfliktų koncepto pagrindą sudaro dar 1978m. Azaro, Jureidini ir McLaurino suformuoti kriterijai, charakterizuojantys jų esmę. 1. Konfliktinė situacija, kurioje rizikos laipsnis yra nepalyginamai aukštas. 2. Priešiški veiksmai tęsiasi jau ilgą laiką. 3. Retkarčiais pasireiškia įvairaus intensyvumo sporadiniai smurto protrūkiai. 4. Įtraukiamos valstybių visuomenės, ir tai (konflikto objektas/ai) tampa nacionalinio identiteto ar solidarumo reguliavimo priemone. 5. Pastovus konflikto egzistavimas be matomų jo užbaigimo prošvaisčių¹⁴. Be to, ilgalaikiai konfliktai dažniausiai charakterizuoja intensyvius ginkluotus konfliktus, kurie jau ilgą laiką vyksta dėl kokių nors svarbių ša-

lims objektų (teritorijos, įtakos regione ir pan.).

Priešinimo konceptas, kaip matyti, iš dalies persidengia su ilgalaikiais konfliktais, tačiau tai nėra tapačios sąvokos. Vasquezas valstybių supriešinimą nusako kaip nuolatinį priešišumą dviejų valstybių, kurios savo galia yra apylygės¹⁵. Diehlio ir Goertzo nuomone, priešinimas – tai tarpvalstybinės karinės konfrontacijos, kurios yra ilgesnės, nei paprastai, už kitas¹⁶. Apibendrinant galima perteikti Colaresi ir Thompsono teiginį: „ilgalaikis valstybių priešinimas – tai ne trumpalaikiai įvykiai, tačiau ilgai besitęsiantys specifiniai valstybių santykiai, kurie įtakojo jų sprendimus praeityje, įtakoja dabar ir lems ateityje“¹⁷. Tai leidžia manyti, jog ne mažiau valstybių priešinimas įtakoja ir jų tarpusavio konfliktų specifiką: jie tampa intensyvesni, greičiau eskaluojami bei dažniau pasiekia aukštesnį smurto ir prievartos lygį.

Tokių strateginių valstybių priešinimų gana nemažai: Izraelis labiau nepasitiki Iraku nei Saudų Arabija, tai lėmė (ir lemia) įtemptus valstybių santykius, kaip ir paskutiniame dešimtmetyje Peru didesnę grėsmę matė iš Ekvadoro pusės nei iš Kolumbijos. Pastaruosiuose pavyzdžiuose konfrontuojančios pusės turi abipusiai konfliktinius santykius, kaip ir iki šiol besitęsiantys konfliktai (Izraelis – arabų šalys) ar jau pasibaigusios strateginiai priešinimai (JAV – SSRS Šaltojo karo metu, nors tiesioginio konfliktinio kontakto ir nebuvo).

Reikia pabrėžti, jog egzistuoja tam tikros schemos, nusakančios strateginio priešinimo apibrėžimo procedūras, kuriose per tam tikrą laiką y turi įvykti x skaičius tarpvalstybinių disputų. Tačiau, taip ir nepavyko dar sutarti dėl vieningos ir visaapimančios traktavimo sistemos.

Analizuojant ICB duomenų bazėje užkoduotus ilgalaikius konfliktus gaunami gana reikšmingi duomenys, leidžiantys pagrįstai daryti tam tikrus apibendrinimus apie priešinimą, ilgalai-

kio konflikto ir krizių eskalacijos sąsajas. Jas toliau ir išryškinsi-
me.

Tyrime naudojamoje duomenų rinkmenoje yra išskirti 32 ilgalaikiai konfliktai. Kiekvienas jų apima ne mažiau kaip tris vieną po kitos vykusias tarpvalstybines krizes, kurios leido valstybių santykius traktuoti kaip priešiškus per ilgesnį laiko tarpą.

Iš statistinių duomenų matyti, jog ilgalaikiai konfliktai, kurių suskaičiuojama 32 (1918-2001m. laikotarpyje), sukėlė net 262 tarptautines krizes. Tai reiškia, jog kiek daugiau nei 60% visų tarptautinių krizių buvo sukelta tos pačios, santykinai nedidelės valstybių grupės. Atlikus kiek tikslesnius matematinius paskaičiavimus, statistiškai apskaičiuojant galimų tarptautinių diadų skaičių nagrinėjamo laikotarpio pradžioje ir pabaigoje (Colaresi ir Thompsonas: 1918m. – 51 valstybės ir 1993m. - 198 valstybės¹⁸), bei imant jų aritmetinį vidurkį, kaip vidutinį tarptautinės sistemos aktorių skaičių, gauname, jog praeitame amžiuje kiek mažiau nei 1% visų galimų valstybių diadų sukėlė daugiau nei pusę pasaulio konfliktų.

Pastarasis apskaičiavimas, nors ir nelabai tikslus (dėl valstybių skaičiaus ir kt.), vis dėlto parodo tvirtą tendenciją, *jog šiame anarchiniame pasaulyje kariaujama/konfliktuojama ne kaip nors kitaip, o sistemingai ir dažniausiai tų pačių valstybių prieš tuos pačius priešininkus t.y. strateginius priešininkus.*

Pastarąjį teiginį patvirtina ir pavyzdys, jog Izraelis ir arabų šalyse per kiek daugiau nei pusę amžiaus spėjo sukelti net 26 tarpvalstybines krizes (kartais to paties disputo metu – kelios krizės su skirtingom valstybėm), Rytų-Vakarų konfrontacija lėmė 21 tarptautinės krizės kilmę, 24 krizės per keletą II-ojo Pasaulinio karo metų, 12 krizių iškilo Indijos – Pakistano tarpusavio santykiuose ir t.t. Kitoje lentelėje matyti tarptautinių krizių pasiskirstymas regioniniu ir laiko atžvilgiu (3 lentelė).

3 lentelė. Tarptautinių krizių regioninis ir laiko pasiskirstymas

Tarpt. Sistemos poliškumas		Krizės regionas							Viso
		Pietryčių azija	Pietų azija	Vidurio rytai ir šiaurės afrika	Subsaharinė afrika	Europa	Šiaurės ir centrinė Amerika	Pietų Amerika	
Multipolinis	Neilgalaikis konfliktas	3	4	9		21	3	3	43
	Ilgalaikis konfliktas	13	1	10		35	2	2	63
Bipolinis	Viso	16	5	19		56	5	5	106
	Neilgalaikis konfliktas	5	6	59	8	9	16	7	110
	Ilgalaikis konfliktas	39	13	69	20	21	12	1	175
	Viso	44	19	128	28	30	28	8	285
Unipolinis	Neilgalaikis konfliktas	3	3	11		1	1	0	19
	Ilgalaikis konfliktas	4	4	9		5	0	2	24
	Viso	7	7	20		6	1	2	43

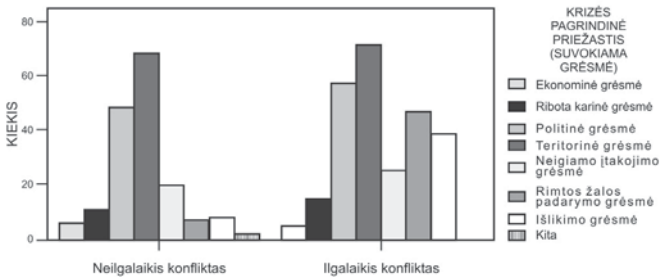
Žiūrint į ilgalaikių konfliktų pasiskirstymą laike matyti, jog tai buvo dažnas bipolinės pasaulio sistemos reiškinys: beveik du trečdaliai visų krizių (175), įvykusių ilgalaikių konfliktų kontekste, įvyko šiuo laikotarpiu (dažnai prasidėjo ir pasibaigė tame pačiame laiko periode: Jemeno 1962-1979m., Čado-Libijos 1971-1994m. ir kt. konfliktai).

Pagal mūsų regioninį valstybių suskirstymą saugumo kompleksų atžvilgiu matyti, jog konfliktiškiausias (įtraukiant ir multiregioninio lygmens konfliktus) iki II-ojo pasaulinio karo pabaigos buvo Europos regionas, tačiau Šaltojo karo metu (kaip ir po jo) daugiausiai tarpvalstybinių krizių vyksta Vidurio Rytų ir Šiaurės Afrikos regione – beveik pusė visų pasaulio krizių viename regione.

Lyginant ilgalaikių ir neilgalaikių konfliktų pobūdį pastebima, jog pirmųjų kontekste tarpusavio krizės iškyla kur kas labiau ir dažniau akcentuojant esmines (bazines) vertybes: žalos padarymo grėsmę, išlikimo klausimą; kitų kilmės priešasčių santykis

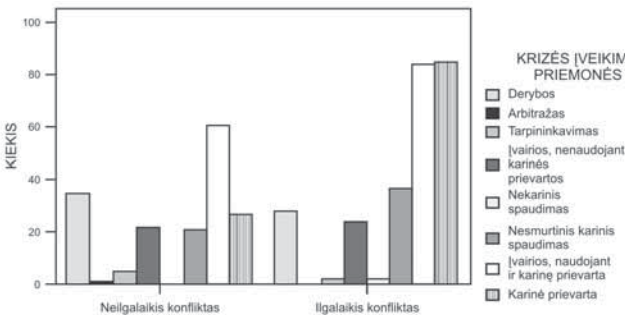
išlieka panašus. Taigi kaip galima teigti, čia daugiau kyla „gyvybės ir mirties“ klausimas. Tokį krizių trigerių santykį parodo ir žemiau esantis paveikslas (nr. 6).

6 paveikslas. Tarptautinių konfliktų (križių) kilmės priežastys

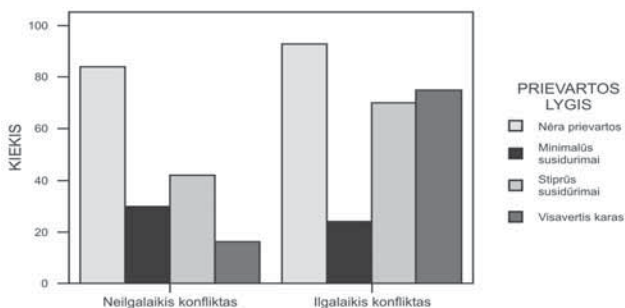
Kitas reikšmingas pastebėjimas siejasi su priemonėmis, naudojamomis įveikti (ar kitaip reaguojant) krizę. Čia ryškiai išsiskiria dvi tendencijos: neilgalaičiuose konfliktuose kylant krizėms, valstybės daug labiau linksta atsiradusius nesutarimus spręsti derybomis. Tačiau ilgalaikiuose konfliktuose kur kas dažniau imamasi tiesiogiai karinių priemonių pasikartojančiai krizei spręsti. Tokį krizių reagavimo priemonių santykinį pasiskirstymą rodo paveikslas nr.7:

7 paveikslas. Krizių reguliavimo būdai

Analizuojant prievartos lygius, naudojamus krizių eskalacijos metu, iš karto pastebima, jog ilgalaikių konfliktų kontekste valstybės dažniau išvysto aukštesnius prievartos naudojimo būdus – karus. Kaip rodo duomenys, karai vyksta kelis kartus dažniau tarp strateginių priešininkių, tarpusavyje turinčių ilgai trunkantį konfliktą, nei tarp kitų tarptautinės sistemos aktorių (valstybinių):

8 paveikslas. Prievartos lygmuo krizių eskalacijoje

Analizuojant krizių eskalacijos ir ilgalaikių konfliktų sąryšį (koreliaciją) patvirtinama, jog kuo labiau konfliktas yra ilgalaikis (didėjantis pasikartojančių krizių skaičius), tuo mažesnė tikimybė, jog kilusi nauja krizė bus deeskaluojama (slopinama), o eskalacijos tikimybė didės. Tokį ryšį parodo kita koreliacijos lentelė (nr. 4).

4 lentelė. Ilgalaikio konflikto ir krizės eskalacijos tarpusavio ryšio nustatymas

			Ilgalaikis konfliktas	Įtampos mažinimas
Spearman's rho	Ilgalaikis konfliktas	Correlation coefficient	1.000	-.292(**)
		Sig. (2-Tailed)	.	.000
		N	434	434
	Įtampos mažinimas	Correlation coefficient	-.292(**)	1.000
		Sig. (2-Tailed)	.000	.
		N	434	434

** Correlation is significant at the 0.01 level (2-tailed).

Koreliacijos koeficientas (-0.292) rodo pakankamai reikšmingą atvirkštinį ryšį tarp ilgalaikio konflikto ir krizės intensyvumo slopinimo (vienam didėjant kito tikimybė mažėja). Leškant sąryšio tarp ilgalaikio konflikto ir kitų kintamųjų, tenka nusivilti, kadangi daugeliu atvejų koreliacijos koeficientas nėra reikšmingas: su sistemos poliškumu - -0.006; su galių disbalansu - 0.088, su regioninės saugumo organizacijos efektingu įsikišimu - -0.039 (beje, įdomus pastebėjimas: čia ne tik beveil nėra sąryšio, bet ir tas, kuris yra, neigiamas).

Apibendrinant šį skyrelį galima teigti, jog išnagrinėjus empirinius duomenis išryškėja strateginių valstybių priešinimo ir ilgalaikių konfliktų reikšmė. Pasitvirtina tai, jog daugelis pasaulio valstybių nekonfliktuoja su dauguma kitų valstybių, tačiau gana mažas valstybių porų (diadų) kiekis lemia daugumą pasaulio konfliktų, tampančių ilgalaikiais.

Negana to, ilgalaikių konfliktų kontekste valstybės labiau linkusios matyti rimtesnes grėsmes viena iš kitos, taip pat daug dažniau kylančios krizės yra sprendžiamas karinėmis priemonėmis. Galiausiai strateginiai supriešinimai bei ilgalaikio konflikto egzistavimas lemia spartesnę ir didesnę krizės eskalaciją, dažnai peraugančią į atvirus karus.

DIDŽIŪJŲ PASAULIO VALSTYBIŲ VAIDMUO KRIZIŲ ESKALACIJOJE

Jau analizuojant regionines ilgalaikių konfliktų tendencijas teigta, jog didžiųjų pasaulio valstybių įsitraukimas į tarpvalstybinius santykius gali būti labai reikšmingas, kartais netgi lemiamas. Ypatingai šios tendencijos išryškėjo po II-ojo Pasaulinio karo, kuomet ekstraregioninis supervalstybių vaidmuo dar labiau išaugo.

Nemaža dalis pokario konfliktų ir tarpvalstybinių krizių, kaip jau minėta, buvo daugiau ar mažiau paliesti Šaltąjį karą sukėlusios SSRS-JAV konfrontacijos. Nepaliaujamai siekiant saugumo ir pranašumo, bipolinę tarptautinės sistemos sandarą lemiančių supervalstybių santykiai buvo nuolat pažymimi grasinimais ir

kontrgrasinimais, intensyviu ideologiniu karu, nuolatinu draugų ir sąjungininkų ieškojimu, branduolinio ginklo technologijų plėtojimu ir plačiu karinių priemonių naudojimu kaip užsienio politikos instrumentu. Žinant tokią aktyvią abiejų šalių politiką nenuostabu, kad, pasak B.Buzano, grėsmės Amerikos saugumui tuo metu buvo atrandamos vos ne kiekviename Žemės rutulio kampe¹⁹. Dėl to daugelis tyrinėtojų teigia, kad ypač po II-ojo Pasaulinio karo nemažai lokalinių ir regioninių ginkluotų konfliktų buvo inspiruoti ar palaikomi supervalstybių interesų.

Tyrinėjant didžiųjų pasaulio valstybių (galybių) ekstraregioninį vaidmenį krizių eskalacijoje analizuosime pagrindinius jų įsitraukimo į konfliktus būdus ir formas. Nagrinėjant šią problemą vėl neapsieisime be saugumo kompleksų, kurie, anot B.Buzano, ne tik įvardija intensyvias ir sąlyginai ilgai egzistuojančias lokales sanklodos, bet taip pat pasitarnauja kaip didesniųjų išorinių galybių poveikio lokalinėms sanklodoms orientyras²⁰. Tyrinėtojo sukonstruoti kompleksų modeliai leidžia geriau suprasti didžiųjų galybių intervencijos poveikį įvairiuose, ypač Trečiojo pasaulio saugumo kompleksuose. Šios valstybės gali tiesiogiai padidinti vietinių valstybių galią, tiekdamos joms ginklus ar finansinę paramą, arba į vietinius reikalus įtraukti savas ginkluotas pajėgas. Kaip teigia B.Buzanas, ginklų tiekimas iki šiol buvo charakteringas didžiųjų galybių kišimosi įrankis beveik kiekviename Trečiojo pasaulio saugumo komplekse²¹: SSRS tiekė ginklus Kubai, Indijai, Vietnamui, Sirijai, o JAV – Izraeliui, Pakistanui, Saudo Arabijai, Iranui ir pan. Tiesioginis karinių pajėgų įsitraukimas buvo daug retesnis: amerikiečiai kovojo Vietname, o TSRS pajėgos – Afganistane ir Egipte.

ICB duomenų rinkmenoje matyti tam tikra atskirtis (žiūrint didžiųjų valstybių atžvilgiu) – tai krizės iki II-ojo Pasaulinio karo pabaigos ir po jos (Šaltasis karas). Pastebima, jog kur kas didesnis didžiųjų tarptautinės sistemos valstybių aktyvumas reiškėsi pirmuoju nagrinėjamu laikotarpiu, nebuvo didelių galių skirtumų tarp jų. Per Šaltąjį karą išryškėjo dvi supergalybės (JAV ir SSRS), kurios labiausiai determinavo pasaulinius įvykius.

Kita lentelė suskirsto multipolinės sistemos konfliktus ir krizes pagal didžiųjų to meto valstybių įsitraukimą. Iš jos matyti, kad valstybių įsitraukimas buvo gana aktyvus (ypač per II-ąjį Pasaulinį karą), o didžiausią dėmesį jos vaidino, kaip teigta ir anksčiau, ilgalaikiuose konfliktuose (63 atvejai iš 106 – ilgalaikiai konfliktai, žr. 5 lentelę).

5 lentelė. Didžiųjų valstybių įsitraukimas į tarptautines krizes iki Šaltojo karo pradžios

Tart. Sistemos poliskumas			Konflikto tipas		Viso
			Neilga- laikis kon- fliktas	Ilgalaikis kon- fliktas	
Multipolinis	Didžiųjų valstybių įsitraukimas į krizę	Dvieju ar daugiau didž. Valstybių neryškus įsitraukimas	16	6	22
		1 Arba 2 didž. Valstybių ryškus įsitraukimas, kitos - pasyvios	8	13	21
		1 Ar 2 didž. Valstybės- krizės aktoriai, o kitos - pasyvios	13	11	24
		1 Ar 2 didž valstybės - krizės aktoriai, kitų - ryškus įsitr.	6	27	33
		Daugiau nei 2 didž. Valstybės - krizės aktoriai, kitos-pasyvios	0	3	3
		Daugiau nei 2 didž. valstybės - krizės aktoriai, kitos-aktyvios	0	3	3
Bipolinis	Viso Didžiųjų valstybių įsitraukimas į krizę	Krizė po 1945m.	43	63	106
			110	175	285
			110	175	285
Unipolinis	Didžiųjų valstybių įsitraukimas į krizę	Krizė po 1945m.	19	23	42
			19	23	42
	Viso		19	23	42

Kur kas geriau galima išnagrinėti didžiųjų supervalstybių konfrontacinės kovos sąlygotus įsitraukimus į tarptautines krizes įvairiose pasaulio vietose įvairiu mastu ir su skirtingu poveikiu krizės eskalacijos procesams.

Analizuojant šiuos klausimus, remiamasi sistematizuotu didžiųjų galybių įsitraukimo į konfliktus modeliu, sudarytu B.Millerio ir K.Kagano²², kurie išskyrė keturias pagrindines įsitraukimo formas, apibūdintas pagal supervalstybių galių balansą ir interesus bei įsitraukimo formą į regiono konfliktą. Pateikiama schema

nusako ir galimą tam tikros įsitraukimo formos poveikį tolimesnei konflikto raidai ir visai komplekso saugumo sistemai. Visa tai vaizduoja lentelė nr.6 (pajėgumas čia (capabilities) – tai karinė, ekonominė, sociopolitinė ir kt. įtakos galia regione).

6 lentelė. Priežastinių ryšių modeliavimas tarp didžiųjų galybių įsitraukimo, regioninių konfliktų ir tarptautinio (regioninio) saugumo

Modelio nr.	Didžiųjų galybių pajėgų ir interesų balansas	Galybių įsitraukimo į regioninius konfliktus tipai	Mažesniųjų valstybių autonomijos lygis	Įtaka regioniniam konfliktui	Pasekmės tarptautiniam (regioniniam) saugumui
1.	Lygus pajėgumas, stipriai konfliktuojantys interesai	Varžybos	Aukšta „pozityvi“ autonomija (manipuliacija)	Konflikto intensyvėjimas	Stiprus destabilizavimas
2.	Lygus pajėgumas, sutampantys interesai	Kooperacija	Maža autonomija	Konflikto mažinimas ar švelninimas	Stiprus stabilizavimas
3.	Lygus pajėgumas, maži interesai arba ryškus pajėgumas – maži interesai vs. Silpnas pajėgumas – stiprus interesai	Atsitraukimas	Stipri „negatyvioji“ autonomija (nepriklausomumas)	Neįtakotas konfliktas	Neutralus poveikis ar destabilizavimas
4.	Vienos dominuojantis pajėgumas ir/arba stiprus interesai	Dominavimas	Labai maža autonomija	Konflikto suregulavimas arba sutramdymas	Stabilizavimas

Šaltinis: B.Miller , K.Kagan 1997, p.56

Trumpai aptarsime pagrindinius modelius.

1. Varžybos (stipri „pozityvi autonomija“ (manipuliacija)) - konflikto intensyvėjimas.

Pasak B.Millerio ir K.Kagano, kuo intensyvesnės varžybos didžiųjų galybių regione, tuo didesnė mažesniųjų regiono valstybių galimybė manipuliuoti galybių karine ir ekonomine pagalba. Tai iš esmės patvirtina ir B.Buzanas teigdamas, kad bipoliškumas (Šaltojo karo esminis bruožas) skatina ypač intensyvią nulinės sumos konkurenciją ir, galima manyti, taip jis yra labiausiai tikėtinas vietinių varžybų stiprintojas. Istorinė realybė tai aiškiai

pailiustruoja: globalinės varžybos Šaltojo karo metu nė kiek nesumažino ar nesušvelnino konfliktų tuose regionuose, kur abi supergalybės siekė skirtingų tikslų įgyvendinimo. Tai parodo Afrikos ir Vidurio Rytų pavyzdžiai, kuomet diplomatinė pagalba, finansinė parama ir stambus ginklų tiekimas regionų valstybėms (klientams) neskatinio jų plėtoti lankstumo ir nuosaikumo, būtino vietinių konfliktų sprendimui. Atvirkščiai, visokeriopa pagalba, kaip jau minėta, tik padidino regioninių konfliktų mastus, dirbtinai persmelkiant juos globalinių varžybų konkurencija. Visa tai dar labiau padidina nesaugumo didėjimą regione – destabilizavimą.

2. Kooperacija(maža autonomija) - efektyvus konflikto švelninimas.

Didžiųjų galybių kooperacija žymiai sumažina regiono valstybių manevringumą, padedantį išvystyti efektyvų spaudimą (diplomatinį, ekonominį ar karinį) konfrontuojantiems abiejų pusių sąjungininkams. Tai lemia kur kas sėkmingesnę taikos įvedimo procesą nei varžybinis įsitraukimas.

Supervalstybių perėjimas nuo konfrontacijos prie kooperacijos (nuo 1985m.) davė teigiamą postūmį daugelio regioninių konfliktų sušvelninimui, kuriuose buvo įsivėlę dauguma jų lokaliųjų sąjungininkų: Vidurio Rytai, Afganistanas, Angola – Pietų Afrika, Centrinė Amerika, Irakas – Iranas, Kambodža ir pan. Tai daugiausia Trečiojo pasaulio regionų valstybės, tačiau iš jau aptartų duomenų žinome, kad didžiausia dalis pasaulio pokario konfliktų vyko būtent ten.

Konfliktų sumažinimas ar sušvelninimas turi teigiamą poveikį regiono stabilumo didėjimui: mažėjant konfliktų mastams sumenkėja regioninių krizių eskalacijos problema, nebeleidžianti įsižiebtį naujiems konfliktų židiniams.

3. Atsitraukimas (stipri „negatyvi autonomija“ (nepriklausomumas)) - neįtakotas konfliktas.

Didžiųjų galybių atsitraukimas („disengagement“) nuo regioninių konfliktų reiškia abipusį nepriklausomumą tarp supervalstybių ir lokaliųjų valstybių. Tokiu atveju regioniniai (ir

ne tik) konfliktai yra izoliuojami nuo didžiųjų galybių įtakos, paliekant juos vietinių valstybių resursų ir motyvacijų valiai. Pasak B.Millerio ir K.Kagano, tokio atsitraukimo galimas rezultatas yra vietinių-regioninių hegemonų įsigalėjimas, ypač ten, kur vietinės galybės sugebėjo atremti kitų valstybių įsivyravimą regione tik kurios nors supergalybės pagalbos dėka. Tai patvirtina ir R.Rosegrance, duodamas pavyzdį, kad Pietų Azijos regione, atsitraukus JAV, teikusiai Pakistanui išlyginamąją galią prieš Indiją, pastaroji gali įsigalėti regione, tuo kontroliuodama daugelį regiono įvykių.

4. Dominavimas(labai maža autonomija) - stiprus ir efektyvus konflikto reguliavimas.

Tokį didžiųjų valstybių įsitraukimą B.Buzanas vadina „užslopiniu“. Taip atsitinka, kai „viena ar daugiau išorinių galybių tiesiogiai įsitraukia į lokalinį kompleksą ir taip numalšina vietinio saugumo dinamiką“. Šiuo atveju vienas iš pasaulio hegemonų būna ypatingai suinteresuotas tam tikru regionu, siekia jį stabilizuoti savo dominavimu. Aiškus tokio įsitraukimo pavyzdys yra JAV vaidmuo Lotynų Amerikoje ir SSRS įtaka Rytų Europoje: vieno iš šių polių dominavimas regione lėmė vietinės saugumo dinamikos užslopinimą ir vietinių konfliktų numalšinimą. Beje, kaip pažymi B.Milleris ir K.Kaganas, kadangi konfliktų suregulavimas ir numalšinimas yra ypatingai efektyvus esant tokiai regioniniai hegemonijai, tai dominuojanti valstybė nesiima priemonių spręsti konfliktus keliančių fundamentalių priežasčių. Tai ir gali paaiškinti naujų konfliktų atsiradimą po Šaltojo karo pabaigos, kuomet vėl atgijo daugelį metų slopinami disputai (pvz., buv. Jugoslavijoje, SSRS ir pan.).

Reikia pastebėti, kad tokie regioniniai įsivyravimai dažniausiai vyko priimtiniomis sąlygomis abiem globalinėms priešinėkėms: anot B.Millerio ir K.Kagano, jei kuri nors tam nepritarė, tai galėtų privesti prie didžiųjų valstybių krizės ar net karo (prisiimkime – šie regionai yra ypatingai strategiškai svarbūs kuriai nors iš didžiųjų galybių)²³.

Apibendrinant supergalybių įsitraukimo į krizes/konfliktus

teiginius, galima pateikti tokią lentelę, kurioje išryškinami tam tikri įsitraukimo pasiskirstymo dažniai.

7 lentelė. Supervalstybių įsitraukimas į tarpvalstybines krizes

Tarpt. Sistemos poliškumas			Konflikto tipas		Viso
			Neilgalais konfliktas	Ilgalaikis konfliktas	
Bipolinis	JAV ir SSRS (Rusijos) įsitraukimas į krizes	Atsitraukimas	75	87	162
		Dominavimas/ koo- peracija	33	55	88
		Varžybos	2	33	35
	Viso		110	175	285
Unipolinis	JAV ir SSRS (Rusijos) įsitraukimas į krizes	Atsitraukimas	13	11	24
		Dominavimas/Koo- peracija	5	10	15
		Varžybos	1	3	4
	Viso		19	24	43

Kaip matyti iš pateiktų duomenų, abi supergalybės aktyviai įsitraukdavo tiek į ilgalaikius, tiek į paprastus konfliktus, tarp valstybių sukeliančias krizes. Pažvelgus į šių kintamųjų sąryšį matyti, jog kuo ilgiau tęsiasi konfliktas, kuo tvirtesnė šalių strateginis priešinimas, tuo labiau tikėtinas aktyvesnis supergalybių įsitraukimas į šį konfliktą (koeficientas 0.132 nėra labai stiprus, tačiau pakankamas įžvelgti kelias tendencijas).

8 lentelė. Supervalstybių įsitraukimo į krizes ir ilgalaikių konfliktų sąryšis

			JAV ir SSRS (Rusijos) įsitraukimas į krizes	Ilgalaikis konfliktas
Spearman's rho	JAV ir SSRS (Rusijos) įsitraukimas į krizes	Correlation coef- ficient	1.000	.132(**)
		Sig. (2-Tailed)	.	.006
		N	434	434
	Ilgalaikis konfliktas	Correlation coef- ficient	.132(**)	1.000
		Sig. (2-Tailed)	.006	.
		N	434	434

** Correlation is significant at the 0.01 level (2-tailed).

Palyginimui, siekiant parodyti šio ryšio pagrįstumą, galima pateikti kitus logiškai tikėtinus sąryšio variantus, kurie neparodė stipraus tarpusavio ryšio: JAV ir SSRS įsitraukimas į krizę ir krizės trukmės koeficientas – 0.007; JAV ir SSRS įsitraukimo į krizę ir krizės įveikimo priemonių – 0.073; JAV ir SSRS įsitraukimo į krizę ir prievartos lygio - 0.013. Kaip matyti, pastarieji koreliacijos koeficientai ryškiai mažesni už pateiktąjį lentelėje.

Po Šaltojo karo pabaigos didžiųjų valstybių atsitraukimas iš ekstraregioninės veiklos yra aiškiai pastebimas – tai rodo ne tik žymiai sumažėjęs konfliktų skaičius, bet ir pasibaigusi SSRS-JAV strateginis supriešinimas. Tokią pačią tendenciją nusako ir B.Buzanas, teigdamas, kad ateities perspektyva tokia, jog didelių galybių kišimasis į regioninių saugumų reikalus turėtų silpnėti ir sudaryti mažesnę konkurenciją lokalinei dinamikai²⁴. Teigiama, kad toks pasitraukimas iš regioninių reikalų dažnai suteikia neutralų poveikį konflikto dinamikai, tačiau tikėtina, kad tai gali net suintensyvinti regioninį konfliktą, pajutus konfrontuojančių pajėgų asimetriją.

Kitų didžiųjų valstybių (Kinijos, Indijos, D.Britanijos ir kt.) ekstraregioninė įtaka visą pokarį nebuvo ryški, o ypač sumažėjo dekolonizacijos metu. Po Šaltojo karo, atsitraukus konfrontavusioms supergalybėms, daugelio didžiųjų valstybių veiklą ir įtaką (nors ir asimetrišką kitų valstybių atžvilgiu) galima daugiausia apibrėžti artimiausio regioninio saugumo komplekso rėmuose, kuomet ekstraregioninė veiklos dimensija nėra ryški. Savo buvusias pozicijas išlaiko JAV, bet kiek pakitusia forma nei Šaltojo karo metu (Balkanai - Kosovo atvejis, Vidurio Rytai - 2003m. prasidėjęs karas Irake ir pan.).

Apibendrinant pastarąjį skyrelį tenka pažymėti, jog skirtingais laikotarpiais didžiosios pasaulio valstybės bandė visaip įtakoti vykstančius konfliktus, įvairiai įsitraukdamos į tarptautines krizes. Tarpukario ir II-ojo Pasaulinio karo metais buvo galima stebėti didelį didžiųjų valstybių aktyvumą, kurį iš dalies sąlygojo nemažas apylygių valstybių skaičius: galios balansavimo procesai vykdavo ir netiesioginėse valstybių konfrontacijose, įvairiai

įtakojant kitų valstybių konfliktus.

Šaltojo karo metų didžiųjų supergalybių galia nekėlė niekam abejonių, tad jos beveik nekliudomai dominavo tarptautinėje sistemoje, antrame plane palikdamos kitas pasaulio valstybes. Šių supergalybių įsitraukimas į tarptautines krizes – akivaizdus, nors ir skyrėsi savo pobūdžiu ir mastu. Priklausomai nuo jų abi-pusių interesų konflikto zonoje (atsitraukimas, dominavimas, kooperacija ar varžymasis), priklausė ir poveikis tarptautinės krizės eskalacijai. Kaip matoma, labiausiai eskalaciją skatino jų varžybiniai santykiai konfliktuojančių valstybių atžvilgiu.

APIBENDRINIMAS

Atliktų kiekybinių ir lyginamųjų tyrimų rezultatai ir išryškintos tendencijos patvirtino, jog ryškiausią tęstinumą pasaulio konfliktų panoramoje išlaikė Vidurio Rytų valstybių konfliktiniai santykiai, tuo patvirtindami ne esminį didžiųjų valstybių įsitraukimo vaidmenį (nors ir labai svarbų). Vidurio Rytuose vyko daugiau nei trečdalis visų analizuojamų krizių, kiek mažiau – Europoje, Pietryčių Azijoje, o kituose – dar mažiau.

Dažniausiai krizių priežastimis tapdavo teritoriniai valstybių ginčai (141 atvejis), kiek rečiau – politinės grėsmės (107 atvejai), kitoms suvokiamų grėsmių rūšims tenka dar mažesnis atvejų skaičius: rimtos žalos padarymo grėsmė (54), išlikimo grėsmė (47), neigiamo įtakojimo grėsmė (46).

Kilus rimtam pavojui valstybės nacionaliniam saugumui, labiausiai buvo linkstama pasikliauti karinėmis savisaugos priemonėmis, o ne derybomis ar tarpininkavimu: kuo pavojingiau yra traktuojamos valstybei kylančios grėsmės (t.y. kuo didesnis pavojus kiltų jas realizavus), tuo labiau linkstama naudoti su prievarta susietas krizių įveikimo priemones, vis didesniu mastu įtraukiant karines pajėgas ir smurtą. Išimtis – mažos valstybės prieš dideles (esant dideliame galių skirtumui): tokiu atveju daugiau pasikliaujama tarptautine bendrija, JTO ST ir pan.

Kartojantis įvairaus masto krizėms tarp tų pačių valstybių, ilgainiui susiformuoja *ilgalaikiai konfliktai*, o juos sukeliančios vals-

tybės dažnai tampa *strateginėmis (ilgalaikėmis) priešininkėmis*. Atlikti krizių tyrimai rodo, jog anarchiniame pasaulyje kariaujama/konfliktuojama sistemingai ir dažniausiai tų pačių valstybių prieš tuos pačius priešininkus, t.y. strateginius priešininkus. Ilgalaikių konfliktų metu valstybės dažniau išvysto aukštesnius prievartos naudojimo būdus – **karus**. Kaip rodo duomenys, karai vyksta kelis kartus dažniau tarp strateginių priešininkių, tarpusavyje turinčių ilgai trunkantį konfliktą, nei tarp kitų tarptautinės sistemos aktorių (valstybių).

Skirtingais laikotarpiais didžiosios pasaulio valstybės įtakojo vykstančius konfliktus, įvairiai įsitraukdamos į tarptautines krizes. Versalio sistemos metu buvo galima stebėti didelį didžiųjų valstybių aktyvumą, kurį iš dalies sąlygojo nemažas apylygių valstybių skaičius: galios balansavimo procesai vykdavo ir netiesioginėse valstybių konfrontacijose, įvairiai įtakoiant kitų valstybių konfliktus.

Bipolinės sąrangos tarptautinėje sistemoje dominavo SSRS ir JAV, dažniausiai antrame plane palikdamos kitas pasaulio valstybes. Šių supergalybių įsitraukimas į tarptautines krizes – aki-vaizdus, nors ir skyrėsi savo pobūdžiu ir mastu. Priklausomai nuo jų abipusių interesų konflikto zonoje (atsitraukimas, dominavimas, kooperacija ar varžymasis), priklausė ir poveikis tarptautinės krizės eskalacijai. Labiausiai eskalaciją skatino jų varžybiniai interesai kitų konfliktuojančių valstybių atžvilgiu.

SUMMARY

International Crisis In The 20th Century

The twentieth century is an era of pervasive turmoil. There were two cataclysmic full-scale wars and many wars and conflicts of lesser importance in all parts of the world. The term crisis is among the most widely used verbal symbols of turmoil in politics among nations. Scholars and journalists, too, often write about such things as incidents, disputes, riots, and rebellions etc. as crisis. In short, *crisis* is a pervasive term to describe dis-

ruption and disorder in the global arena.

Many political scientists have been researching this phenomenon of international system but there is still a need for new researches and analysis of crisis in world politics. New technological tools and data-sets enable further development of analytical aspects of crisis theory: eruption of conflictual situations, context and reasons of crisis escalation and de-escalation, decision making process etc.

The main reason impelled to write this article is the lack of integral theory on crisis issues. *That is why the main objective of this study is to make a quantitative and comparative research of the crisis in the 20th century in order to highlight the main influential factors of this process in different time and space dimensions.*

A quantitative and comparative analysis in this article was performed using International Crisis Behavior (ICB) data-set of international crisis (by the SPSS 12.0 package).

The results of the research confirm the presumption that the analysis of different „levels“ provides different outcomes. The research of conflicts and crisis of global level highlights only their common trends in a distinct time-span. In order to get more specific data of conflict processes the research was limited to the regional level (a security complex), which provide the most important facts about crisis escalation process and its influential factors (system structure, polarity, great power involvement etc.).

NUORODOS

¹ M.Brecher, P.James, J.Wilkenfeld. Escalation and war in the twentieth century: Findings from the International Crisis Behavior Project. J.Vasquez (ed.) *What do we know about war?*, MD: Rowman & Littlefield; 2000; p.3.

² P.James. Systemism, Social Mechanisms, and Scientific Progress: A Case Study of the International Crisis Behavior Project. *Phylosophy of the Social Sciences*, Vol. 34, No. 3, September, 2004, pp.352-370.

³ M.Brecher, J.Wilkenfeld, Sh.Moser. *Crises in the Twentieth Century*. British Library Vataloguing and Data, Pergamon Books Ltd. 1988, p.12.

⁴ J.D.Singer, M.Small. *The Wages of War, 1816-1965: A Statistical Handbook*. New York: John Wiley. 1972, p.318.

⁵ A.Venckus. Regioninių konfliktų formavimasis: aiškinimas, remiantis saugumo kompleksų teorija. *Jaunujų politologų almanachas*, VDU, Kaunas, 2004.

⁶ H.Münkler. *Die neuen Kriege*. Berlin: Bundeszentrale für Politische Bildung, 2002, p.9.

⁷ B.Buzan. *Žmonės, valstybės ir baimė: Tarptautinio saugumo studijos po Šaltojo karo*. Vilnius: Eugrimas, 1997, p.240.

⁸ H. Haftendorn. Das Sicherheitspuzzle: Die Suche nach einem tragfähigen Konzept Internationalen Sicherheit. Im Moltmann, B. & Schmidt, C. (Hrsg.), *Regionalisierung der Sicherheitspolitik*. Baden-Baden, 1993, p.23.

⁹ B.Buzan. *Žmonės, valstybės ir baimė: Tarptautinio saugumo studijos po Šaltojo karo*. Vilnius: Eugrimas, 1997, p.243.

¹⁰ A.Venckus. Regioninių konfliktų formavimasis: aiškinimas, remiantis saugumo kompleksų teorija, *Jaunujų politologų almanachas*, VDU, Kaunas, 2004.

¹¹ B.Buzan. *Žmonės, valstybės ir baimė: Tarptautinio saugumo studijos po Šaltojo karo*. Vilnius: Eugrimas, 1997, p.267.

¹² J.J.Hewitt. Dyadic processes and International Crises. *Journal of Conflict Resolution*, Vol. 47, October 2003, p.673.

¹³ J.T. Hewitt, J.Wilkenfeld. One-Sided Crisis in the International System. *Journal of Peace Research*, Sage Publications, Vol. 36, No. 3, 1999, p.311.

¹⁴ E.Azar, P.Jureidini, R.McLaurin. Protracted Socioal Conflict: Theory and practice in the Middle East. *Journal of Palestine Studies*, 29 (1). 1978, p. 41-44.

¹⁵ J. Vazquez. *The War Puzzle*. Cambridge: Cambridge University Press, 1993.

¹⁶P.F. Diehl, G. Goertz. *War and Peace in International Rivalry*.

Ann Arbor, MI: University of Michigan Press, 2000.

¹⁷ M. Colaresi, W.R Thompson. Strategic Rivalries, Protracted Conflict, and Crisis Escalation. *Journal of Conflict Resolution*, Vol. 39, No.3, 2002, p. 265.

¹⁸ Ten pat, p. 263-287.

¹⁹ B.Buzan. *Žmonės, valstybės ir baimė: Tarptautinio saugumo studijos po Šaltojo karo*. Vilnius: Eugrimas, 1997.

²⁰ Ten pat.

²¹ Ten pat.

²² K. Kagan, B.Miller. *The Great Powers and Regional Conflicts: Eastern Europe and the Balkans from the Post-Napoleonic Era to the Post-Cold War Era*. *International Studies Quarterly* 41. 1997, p. 51-85.

²³ Ten pat.

²⁴ B.Buzan. *Žmonės, valstybės ir baimė: Tarptautinio saugumo studijos po Šaltojo karo*. Vilnius: Eugrimas, 1997.

²⁵ K. Kagan, B.Miller. The Great Powers and Regional Conflicts: Eastern Europe and the Balkans from the Post-Napoleonic Era to the Post-Cold War Era. *International Studies Quarterly* 41. 1997, p. 51-85;

²⁶ R. Rosecrance. Regionalism and The Post-Cold War Era. *International Journal* 46. 1991, p.p. 373-393;

²⁷ B.Buzan. *Žmonės, valstybės ir baimė: Tarptautinio saugumo studijos po Šaltojo karo*. Vilnius: Eugrimas.1997, p. 278;

²⁸ K. Kagan, B.Miller. The Great Powers and Regional Conflicts: Eastern Europe and the Balkans from the Post-Napoleonic Era to the Post-Cold War Era. *International Studies Quarterly* 41. 1997, p. 51-85;

²⁹ Ten pat.

³⁰ B.Buzan. *Žmonės, valstybės ir baimė: Tarptautinio saugumo studijos po Šaltojo karo*. Vilnius: Eugrimas,1997.